

TAKSE »SERVITIUM COMMUNE« KOD NAS KROZ XIV I POLOVICOM XV STOLJEĆA

Ante Soldo

Političko opadanje papinstva tokom XIII st. imalo je, između ostalog, za uzrok i posljedicu ekonomsko slabljenje papinske države.

Pobune u Patrimoniju još prije odlaska papa u Francusku, a osobito u periodu Avinjona (1309—1378) i u vrijeme velike shizme (1378—1417), lišavalo ih je sigurnih prihoda s velikih zemljišnih posjeda u Italiji.¹ Sudjelovanje kardinala u diobi prihoda još je više smanjivalo ekonomsku snagu papinske komore.² Osim toga, podavanja što su ih nekadašnji vazali plaćali papama pomalo su ili potpuno prestajala ili su dosta neredovito pritjecala u papinsku blagajnu.³ S druge strane, gradnja veličanstvenog dvora u Avinjonu, skupo uzdržavanje, trošak na plaćeničku vojsku, koja je trebala očuvati dominij u Italiji, proširivanje starih i uvođenje novih kancelarija⁴ nije se moglo podmirivati oslabljenim običajnim приходima. Zbog toga su pape još od Inocenta III (1198—1216) malo pomalo uvodili nov sistem obligacija cijelom Evropom. Taj se sistem nastavio i razvio do vrhunca u vrijeme Avinjona.⁵ Među tim novim podavanjima što ih je uvela papinska komora⁶ bila su i ona na koja su se morali obvezati crkveni dostojanstvenici prigodom svojeg imenovanja, a nazivala su se »servitium commune«.

Takvim podavanjima bili su obuhvaćeni i naši krajevi, a to se u našoj historiografiji tek sporadično dotaknulo. U ovom prikazu nastojat ćemo iznijeti što cjelovitije sistem obligacija »serv. com.« kroz period od 1295—1455. i upozoriti na njihovu veličinu i značaj. Pri tome će nam, uz

¹ L. Pastor, *Storia dei papi dalla fine del medio evo*, vol. I, Roma 1910, str. 63. Područja crkvene države u XIV st., gdje su se nalazila papinska lena i kaštela jesu: Patrimonium s. Petri u Toskani, vojvodstvo Spoleto, Romagna, Ankonska marka, Kampanja i Maritima, Benevent i Ferrara. Nu iz tih krajeva malo je pritjecalo u blagajnu komore, vidi Hergenröther, *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte* (u red. P. Kirsch-a), Frieberg 1915, V izd., III t., str. 57.

² Pastor, n. dj., str. 63, bilj. 2; H. Pirenne — A. Remaudet — E. Perroy — M. Handelsman — L. Halphen, *La Fin du Moyen Age* (red. Peuples et civilisation, Louis Halphen et Philippe Sagnac) Paris 1931, str. 86. Kardinalski je kolegij od oko 1289. dobivao polovicu papinskih prihoda, vidi J. Hergenröther, n. dj., str. 54. i 55, bilj. 1.

³ Pirenne, n. dj. str. 90.

⁴ Pirenne, n. dj. str. 85—86. To su bile Cancellaria, koja je pod vicekancelarom imala sedam ureda za slanje i prepisivanje pisama i bula, Sud Rote uglavnom za poslove oko beneficija, Penitencijaria za procese ekskomunikacija, irregulariteta u dije-ljenju sakramenata ili u službi kanonika i Komora, koja je bila neka vrst ministarstva financija.

⁵ Pastor, n. dj. str. 63.

⁶ J. Hergenröther, n. dj. str. 56—58. nabraja 22 vrste raznih podavanja, što ih je pobirala papinska komora.

našu dosad publiciranu građu, služiti kao osnovni izvor podaci iz knjige Hermana Hoberga, *Taxae pro communibus servitiis ex libris obligationum ob anno 1295 usque ad annum 1455 confectis*.⁷

Uvođenje taksa prigodom imenovanja ili potvrđivanja biskupa i opata usko je vezano papinskim rezerviranjem prava nad postavljanjem crkv. dostojanstvenika, a time i preuzimanjem crkv. beneficija.

Poslije kratkotrajnog povratka na stari način izbora biskupa u vrijeme klinijevske reforme (XII st.), kaptoli su preuzeli izbor, odstranivši ubrzo iz njega svjetovnjake.⁸ Tako izabrane biskupe potvrđivali su njihovi nadbiskupi ili patrijarsi. Međutim, zbog brojnih rasprava prigodom izbora, kao i provođenja centralizacije, pape su tokom XIII, osobito u XIV st. sve više sami postavljali na biskupske položaje svoje kandidate. Uporedo s tim pape su preuzimale postavljanje opata, i to najprije one koji su bili neposredno zavisni od njih, a malo pomalo i ostale. To direktno imenovanje proširivalo se i na kanonike »sve do pisara i kapelana službenika rimskog dvora«.⁹

Preuzimanjem imenovanja crkv. dostojanstvenika pape su uzimali u svoje ruke i crkv. beneficija — imanja koja su time bila podvrgnuta raznim podavanjima u korist rimskog dvora. Zbog toga su često malena crkv. imanja spajali u tzv. »beneficia maiora«. Stvaranje takvih imanja bilo je zbog boljeg upravljanja, ali i zbog toga, što su na taj način i malena imanja koja nisu plaćala nikakva podavanja, sjedinjena u velika, davala papama razne takse. Do preuzimanja samih opatija došlo je u većem broju tek u XV st. Pape su ih davali u »komendu« — privremeno povjeravanje — u početku kakvom redovniku, a kasnije svjetovnim svećenicima.¹⁰ Kod nas se to tumačilo kao nužnost zbog slabljenja samostanske discipline.¹¹ Ne izuzimajući taj razlog, postavljanjem komendatora rimska je komora osiguravala financijske prihode iz tih polupraznih samostana.

⁷ Knjiga je izišla u izdanju »Studi e testi«, Roma 1949, str. XVI—340. Herman Hoberg iznio je u svojoj knjizi podatke o tim obavezama kroz period od 1295—1455, kad je papinski fiskalizam bio na vrhuncu. Podatke je iznio iz Archivio Segreto Vaticano: *Obligationes et Solutiones, Diversa Cameralia, Registra Avenionensia, Fondo dell' Archivio di Stato di Roma, Obligazioni per servizi comuni*, kao i iz *Bibliotheca Apostolica Vaticana, Fondo Borgese 125, fasc.* Iz tih dokumenata u kojima su vremenskim redoslijedom upisivane obaveze on je iznio podatke uvrstivši ih alfabetskim redom prema biskupijama i opatijama. Pišćeva je bila namjera da bi se takse tako iznijete mogle lakše naći i među sobom uporediti. U uvodu je iznio kratku povijest uvođenja obaveza i način njihova davanja. U označivanju samih biskupija držao se poznatog djela Konrada Eubela (*Hierarchia catholica medi Aevi, II izd., I — III, Monasterii 1913—1923*) ne uzimajući u obzir noviju literaturu i zbog toga je upadao u greške kod ubiciranja manje poznatih biskupija. On ne spominje ni imena crkv. dostojanstvenika, što bi sigurno dobro došlo za određivanje kronologije biskupa i opata. Nu, to nije bila njegova svrha. Imajući u vidu osvjetljivanje crkv. ekonomike u srednjem vijeku donio je samo visinu obaveza u novcu uz oznaku datuma kad je dana obaveza i signaturu dokumenta. Ti podaci mogu dobro doći za proučavanje ekonomske snage rimske kurije, ali i pojedinih biskupa i opata. Ipak treba imati u vidu, što i Hoberg naglašava, da te takse ne odgovaraju u potpunosti iznosu »mensae episcopalis« ili »abbatialis«, koja je mogla biti u većini slučajeva veća. Uprkos toga, ti su podaci vrijedni i pisac je svojim radom dao veliki doprinos za proučavanje ekonomske crkv. povijesti, kao i boljem osvjetljivanju dosta teške sredjovjekovne ekonomike.

⁸ *Dictionnaire de theologie catholique*, t. IV, vol. II, col. 2267. Oko g. 1150. nisu svjetovnjaci imali nikakve službene uloge u izbornim kaptolskim skupštinama.

⁹ Pirenne, n. dj. str. 88; I. Tkalčić, *Povjesni spomenici sl. kr. grada Zagreba*, I, Zagreb 1889, str. CXIV.

¹⁰ Ivan Ostojić, *Katalog benediktinskih samostana na Dalmatinskom primorju*, Split 1941, str. 6.

¹¹ Ostojić, n. dj. str. 6.

Prigodom imenovanja samih biskupa i opata izdavale su se »bullae provisionis« ili »confirmationis« u prisutnosti pape i kardinalskog zbora.¹² Tom prilikom biskupi i opati¹³ kojih su godišnji prihodi iznosili 100 forinta morali su se osobno ili preko posrednika obvezati da će u pogodno vrijeme platiti taksu koja se nazivala »commune servitium«. Ta je taksa odgovarala trećini prihoda dobivenih od beneficija kroz jednu godinu. Stoga je najniža svota koja se plaćala bila 33 1/3 for., iako se katkada u Knjigama obligacija nalaze i takse od 25 ili 30 for. Ako je prelat umro, a nije platio obećanu svotu, njegov nasljednik morao je za njega nadoknaditi.¹⁴ Jedino je olakšanje bilo ako je beneficij ostao dva puta kroz jednu godinu bez prelata, jer se tada taksa plaćala samo jednom. Izvršenje datih obaveza bilo je veoma strogo. Tko nije u određeno vrijeme platio taksu, upadao je u crkv. kazne.

Novac dobiven kao »com. serv.« dijelio se na dva dijela. Polovica je išla papinskoj komori (camera apostolica), a druga polovica kardinalskoj komori (camera collegii cardinalium). Polovica svote što je dobivala kardinalska komora dijelila se u jednakim dijelovima među kardinalima koji su se nalazili u konsistoriju prigodom predavanja bule crkv. dostojanstvenicima.

Da bi se moglo doznati koliko su pojedini biskupi i opati imali godišnjeg prihoda, pape su slali u crkv. pokrajine svoje kolektore ili legate da prema prihodima odrede taksu. U svojim procjenama kolektori su redovno upotrebljavali tada već općenito prihvaćen novac forint.¹⁵ Taksa koja je jednom bila određena, osim u rijetkim slučajevima, ostajala je ista kroz period koji obrađujemo.

Početak i razvoj tog plaćanja ne može se tačno odrediti, iako Hoberg u navedenom djelu daje neke podatke. Tako je sigurno da je od početka XIII st. apostolska komora tražila novac prigodom papinskih potvrđivanja i imenovanja pojedinih biskupa. Za Aleksandra IV (1254—1261) prvi je put upisana taksa pod imenom »com. serv.« i nagrada za kardinalske usluge. Od 1295. izvori redovno spominju da polovica svote ide kardinalima. Papa Ivan XXII (1316—1334) nazivlje to plaćanje »starim običajem« i njegov pontifikat je dao konačni, već opisani, oblik tog podavanja.

¹² Te su se bule izdavale na svečanoj skupštini kardinala (consistorium) u prisutnosti pape, koji je predsjedao kardinalskom zboru. Vidi: F. X. Wernz, *Ius canonicum* (u red. P. Vidal), II izd., t. II, str. 474. sl.

¹³ H. Hoberg, n. dj. str. X bilj. 1. U XIV st. obvezivali su se na takva ista podavanja i generali nekih redova. Ivan XXII je naredio g. 1332. da tu taksu plaćaju »izuzeti« priorati. Ukinuvši taj dekret Urban V odredio je g. 1365. neka takav priorat mjesto tog podavanja plaća anate.

¹⁴ N. dj. str. IX. Koncil u Konstanci g. 1418. je odredio da nasljednici ne plaćaju zaostatke svojih prethodnika.

¹⁵ To je zlatni fiorentinski novac, kojega je Firenza počela kovati g. 1252. (težina mu je bila 3,55 grama s 24 karata zlata). Njega su ubrzo prihvatili tal. gradovi i među njima papinska komora. Genova, a nešto kasnije Venecija (1284) počeli su kovati novac po uzoru fiorina. Papinski kolektori uveli su ga u Njemačku, gdje se po zlatu prozvao gulden. Vidi, Josef Kulischer, *Opća ekonomska povijest*, Zagreb 1957, str. 317; Gino Luzzato, *Ekonomska povijest Italije*, Zagreb 1960, str. 321. sl.

Osim tog plaćanja biskupi i opati morali su prigodom imenovanja ujedno se obavezati na plaćanje i tzv. »servitia minuta«, koja su bila namijenjena papinskim službenicima (4 dijela) i činovnicima rimske kurije (1 dio). Zanimljiv je bio način tog plaćanja. Npr. ako je biskup imao godišnji prihod 600 for., on se morao obvezati na taksu od 200 for. za »commune servitium«. Od te svote dobivali su kardinali 100 for. Ako je pri činu predaje bule imenovanja bilo prisutno 25 kardinala, svaki je pojedini kardinal primao 4 for. Ta 4 for. bila su osnova za plaćanje »servitia minuta«. Naime, biskup je morao platiti 5 puta 4 for., tj. 16 for. papinskim službenicima, a 4 for. činovnicima kurije. Vidi Hoberg, n. dj. str. X, bilj. 3.

Kod nas je T. Smičiklas¹⁶ upozorio na takse za period 1316—1334. iznjevši podatke iz drugih izvora nego što se poslužio Hoberg. Osim njega poslužili su se istim taksama I. Tkalčić¹⁷ i Vj. Klaić¹⁸ osvjetljujući njima pojedina ekonomska i politička pitanja o kojima će biti riječ u daljem izlaganju. U rješavanju kronologije naših crkv. dostojanstvenika njima su se poslužili, koliko smo mogli utvrditi, Farlati,¹⁹ Vj. Štefanić,²⁰ D. Mandić²¹ i u novije vrijeme B. Pandžić.²² Imajući u vidu vrijednost tih prvorazrednih izvora za ekonomiku i kronologiju, smatrali smo vrijednim upozoriti našu javnost na tu problematiku, tj. na podavanja što su kroz XIV i polovicom XV st. pritjecala u papinsku komoru iz naših krajeva.

*

Bonifacije VIII (1294—1303), kao što je poznato, imenovao je g. 1297. Petra nadbiskupom Splita, da bi ojačao anžuvinsku stranku u Dalmaciji.²³ Od tada su pape postavljali splitske nadbiskupe, a to dovodi do taksiranja prigodom imenovanja. Tako se već Petrov nasljednik Balijan morao g. 1324. obvezati na taksu u visini od 200 for. Ta je taksa prema Hobergu²⁴ ostala uvijek ista. Međutim Eubel²⁵ tvrdi da su splitski nadbiskupi plaćali 400 ili 200 for. Hoberg, s kojim se slaže i T. Smičiklas,²⁶ ima sigurno više prava, te bi mensa episcopalis splitskog nadbiskupa iznosila oko 600 for. godišnje. Davanje obaveza uglavnom se slaže s godinama postavljanja splitskog nadbiskupa.²⁷

Početak uvođenja obaveza benediktinskog samostana sv. Stjepana »sub Pinis« u Splitu bio je u vrijeme (1351) kada se vodila borba za komendu između spl. nadb. Hugolina i makarskog biskupa Valentina.²⁸ Ta se opatija javlja više puta u Knjigama obligacija s najnižom taksom (33 1/3 for.).²⁹

Trogirska je biskupija bila nekako u isto vrijeme kad i splitska nadbiskupija taksirana od papinskih kolektora. Čini se da je visina takse (74 for.), kako je donosi Smičiklas,³⁰ bila temelj kasnijim obavezama. Bis-

¹⁶ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, VIII, Zagreb 1910, str. 442—444. On je donio iz *Liber Taxarum* popis taksa crkava i samostana Hrvatske i Slavonije, koje su bile taksirane u vrijeme pape Ivana XXII, i to za razdoblje 1316—1334. Taj *Liber taxarum* je od XVI st. često dijelom ili čitav štampan, ali kritično izdanje nije još izašlo. Vidi H. Hoberg, n. dj., str. V.

¹⁷ I. Tkalčić, *Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV vijeku*, Rad JAZU 49, Zagreb 1879, str. 165—230.

¹⁸ Vj. Klaić, *Povijest Hrvata*, II, 1. dio, Zagreb 1900, str. 70.

¹⁹ Farlati, *Illyricum sacrum*, Venecija, VI (1800), VII (1817), VIII (1819).

²⁰ Vj. Štefanić, *Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku*, Croatia sacra, 1936, str. 1—86.

²¹ D. Mandić, *Duvanjska biskupija od XIV—XVII stoljeća*, Zagreb 1936.

²² Bazilije Pandžić, *De dioecesi tribuniensis et mercanensi*, Rim 1959.

²³ T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska I*, Zagreb 1879, str. 372; Vj. Klaić, *Povijest Hrvata I*, Zagreb 1899, str. 275. sl.; G. Govak, *Povijest Splita I*, Zagreb 1957, str. 467.

²⁴ Hoberg, n. dj., str. 113.

²⁵ C. Eubel, n. dj. I, str. 459; II, str. 240; naproitu Smičiklas donosi taksu u visini 200 for., vidi CD VIII, 1910, str. 442.

²⁶ CD VIII 1910, str. 442. donosi taksu u visini 200 for.

²⁷ *Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Macarchensis*, Split 1898, str. 6—7.

²⁸ G. Novak, n. dj. 383; Eubel, n. dj. I, str. 319, bilj. 1; Smičiklas (CD VIII, str. 444) navodi već u razdoblju 1316—1334. taj samostan taksom 33 for.

²⁹ Hoberg, n. dj., str. 326. Obligacije su davane u ovim godinama: 1351, 1359 (33 for.), 1374, 1414 (33 for.), 1420, 1422 (33 for.), 1424, 1434. i 1445.

³⁰ CD VIII, 1910, str. 442.

kupu Lamprediju, koji se prvi (1320 g.) obvezao, bila je nešto snižena svota (70 for.), dok se već njegov nasljednik Bartol morao obvezati na 74 for. Poslije se izastopce tri puta (g. 1387, 1423. i 1424) spominje taksa u visini 84 for., što je moguće greška kurije. G. 1452. dva puta se iste godine nalazi upisana taksa, i to svotom od 100 i 74 for., a to je protiv pravila komore.³¹

Opatija sv. Ivana Krstitelja u Trogiru imala je svoje posjede po trogirskom polju i okolici.³² Zato su se njihovi opati morali obvezati na plaćanje nešto veće svote. Od g. 1348. starješina ili upravitelj opatije redovno se prigodom imenovanja obvezao na 50 for. takse.³³

Makarska se biskupija samo jednom spominje u Knjigama obligacija, i to 1369. Te je godine biskup Jakov bio oslobođen od plaćanja, jer makarska crkva nije bila taksirana od papinskih kolektora.³⁴

U vrijeme pape Ivana XXII hvarska je biskupija bila taksirana najnižom svotom (34 for.).³⁵ Ipak se tek g. 1348. Stjepan Mihael Ciga obvezao na plaćanje nešto niže svote (30 for.). Njegovi su nasljednici morali prihvatiti najnižu svotu i na nju su se obvezivali novopostavljeni biskupi.³⁶

Na području te biskupije nalazio se benediktinski samostan sv. Nikole u Komiži na otoku Visu, koji je polovicom XIV st. prešao u komendu.³⁷ Njegovi su komendatori morali od g. 1358. obvezati se na najnižu svotu.³⁸

Duvanjska se biskupija dva puta spominje u vatikanskim Knjigama obligacija, i to g. 1345. kad je Ivan de Leoncello bio oslobođen od plaćanja »zbog siromaštva« i 1419. kad se Blaž de Novariena obligirao na taksu od 66 2/3 for. D. Mandić³⁹ donosi u svojoj raspravi o toj biskupiji oba podatka s originalnim tekstom.

Kao plod anžuvinske politike Bonifacija VIII⁴⁰ nastala je g. 1298. šibenska biskupija. Od njenog osnutka biskupe su postavljali pape. Ipak se tek g. 1344. biskup Bonifacije prvi od šib. biskupa obvezao na taksu od 150 for. Ta se svota nije mijenjala u vremenu koje obrađujemo.⁴¹

Pred Šibenikom na mjestu današnje tvrđave, što ju je polovicom XVI st. sagradio Sanmiceli, bila je opatija sv. Nikole de Portu.⁴² G. 1403. pre-

³¹ Hoberg, n. dj., str. 121.

³² Ostojić, n. dj., str. 58.

³³ Hoberg, n. dj., str. 208. Obligacije su davane u ovim godinama: 1348, 1368, 1407, 1408. God. 1425. obaveza je dana dva puta (18. VI i 14. XII) što je protiv pravila kancelarije.

³⁴ Hoberg, n. dj., str. 83; taj podatak je dokaz više, da je biskupovanje Jakovljevo počelo prije 1373. g., kako to tvrdi Farlati (Illyr. s. IV 188).

³⁵ Smičiklas (CD VIII str. 443) donosi taksu u visini 34 for.

³⁶ Hoberg, n. dj., str. 95.

³⁷ Ostojić, n. dj., str. 62.

³⁸ Hoberg, n. dj., str. 286. Obligacije su se davale u ovim godinama: 1358, 1406, 1434 (te je godine dva puta protiv pravila upisana opatija: 27. I i 19. XI), 1436 (33 for. i 8 solida rimskog novca) i 1445.

³⁹ D. Mandić, n. dj., str. 23. sl., 79. i 82.

⁴⁰ Vj. Klaić, n. dj. I, str. 275—276; Smičiklas, n. dj. I, str. 372.

⁴¹ CD VIII, str. 443. donosi za šibensku biskupiju istu taksu; Hoberg, n. dj., 110 ne donosi podatak iz godina vladanja biskupa Antuna II de Ponte, dok vladanje Antuna I Barbadicusa i Jurja Šižgorića počinje godinu ranije od popisa što ih donosi šematizam iz god. 1907. Vidi: Schematismus cleri dioecesis Sibenicensis pro anno domini MCMVII, Zadar 1907, str. 7.

⁴² P. Kaer, Povijesne crte grada Šibenika i njegove okolice, I dio, Šibenik, 1908, str. 54; I. Ostojić, n. dj., str. 56; K. Stošić, Sela šibenskoga kotara, Šibenik 1941, str. 12. sl.

ma obavijestima dobivenim »izvan rimske kurije« opat tog samostana Nikola Mirković morao se obvezati na plaćanje najniže svote. Dvije godine kasnije (1405) došao je rimskoj kuriji izvještaj po kojem je taj samostan imao godišnji prihod 150 for. i prema tome je taksa morala iznositi 50 for. Međutim je zabunom upisana taksa od 150 for.⁴³ Po svoj prilici opat Nikola tužio se na tako veliku taksu, jer se ponovo g. 1410. spominje isti samostan svotom od 50 for. Hoberg donosi istu obavezu i za g. 1413, iako je Nikola, prema K. Stošiću,⁴⁴ bio opat sve do svoje smrti (1422). Kod Hoberga se moguće radi o štamparskoj grešci. Naime, moglo bi se pretpostavljati da je mjesto g. 1413. morala biti g. 1423. kad je postao opatom Stjepan iz Šibenika. Njegovi nasljednici Jakov Mihelić (1428) i Stjepan Biličić (1445) obvezali su se na 50 for. G. 1454. papa je Nikola V (1447—1455) postavio⁴⁵ opatom Jurja Mihovila, dominikanca i time je opatija prešla u komendu. Iako papa u buli imenovanja priznaje da prihodi opatije iznose 100 for., ipak je obaveza ostala ista (50 for.).

Skradinskog biskupa Andriju postavio je »per reservationem« g. 1325. papa Ivan XXII.⁴⁶ Godinu dana kasnije morao se Andrija obvezati na taksu od 100 for. Njegov nasljednik Ivan g. 1351. obvezao se samo na 35 for. Poslije njega tek se od g. 1411. spominju skradinski biskupi u Knjigama obligacija, i to neredovito taksom od 100 for.⁴⁷

Kninski se biskup prvi put obvezao g. 1336. na plaćanje 150 for. prigodom svog imenovanja, i ta je svota ostala ista.⁴⁸ Iz C. Eubela⁴⁹ znamo da kninski biskupi nisu uvijek izvršivali svoje obaveze. Tako se g. 1348. Dionizije de Lazk prigodom imenovanja obvezao za sebe i svog prethodnika Ivana, koji nije obećanu svotu isplatio. No, ni sam Dionizije nije izvršio svoju obavezu, jer kako donosi Eubel, biskup se Blaž g. 1354. morao obvezati da će nadoknaditi neisplaćene obligacije Dionizija. U tu svrhu Blaž je ispravom izdanom u Czinu (30. VII 1354) odredio prokuratora, koji će ga obvezati na plaćanje taksa za sebe, ali i za njegove prethodnike.⁵⁰ Međutim ni sam Blaž nije isplatio taksu, jer je biskup Ladislav morao g. 1397. primiti obavezu plaćanja za sebe, Dionizija i Blaža.⁵¹

Ninski biskup Ivan prvi se (1394) od crkv. dostojanstvenika Nina spominje u Knjigama obligacija s taksom od 66 2/3 for. Podatke o biskupskim приходima rimska kurija je dobila preko izvještaja »izvan kurije«, tj. ljudi koji nisu u njoj radili — po svoj prilici od nekoga iz Zadra ili Splita. Ivan međutim nije izvršio obavezu, jer se njegov nasljednik Franjo Petri (1402) morao obvezati i za njega.⁵² G. 1409. postavljen je za upravitelja ninske biskupije Ivan, nadbiskup Napulja, ali kako donosi

⁴³ Hoberg, n. dj., str. 287. Obligacije su se davale u ovim godinama: 1410, 1413, 1428, 1445. i 1454.

⁴⁴ K. Stošić, n. dj., str. 13.

⁴⁵ A. Theiner, Vet. mon. Slav. Merid., I t., Rim 1863, str. 412—413.

⁴⁶ Farlati, Illyr. sacr., IV, str. 18.

⁴⁷ Hoberg, n. dj., str. 108. Poslije 1411. pojavljuju se podaci u god. 1430, 1431 i 1445; CD VIII, str. 443. donosi kao taksu 100 for.

⁴⁸ Hoberg, n. dj., str. 120; CD VIII, str. 443. donosi taksu od 150 for.

⁴⁹ Eubel, n. dj., I t., str. 485.

⁵⁰ Theiner, n. dj., str. 223—229; CD XII, str. 248—250.

⁵¹ Eubel, n. dj., I, str. 485, bilj. 5.

⁵² N. dj. I, str. 370.

Knjiga obligacija, ta komenda nije bila vječna već samo »ad beneplacitum d. n. pape«. Nakon smirivanja situacije, poslije prodaje Dalmacije od Ladislava Napuljskog (1409) biskupi Nina obvezivali su se na već prije određenu taksu.⁵³

Komendatori opatije sv. Ambroza u Ninu od g. 1357. obvezivali su se prigodom svog imenovanja na najnižu taksu. Njihovo plaćanje, koje se spominje sve do g. 1451, dokazuje da je taj samostan dulje životario pod komendom nego što to tvrdi Bianchi,⁵⁴ prema kojem je ta opatija prestala djelovati g. 1426.

Krbavski biskup Bonifacije, koji je postavljen odredbom pape Ivana XXII⁵⁵, bio je 1332. oslobođen zbog siromaštva od plaćanja takse. Od g. 1349. prema Hobergu taksa je iznosila 133 1/3 for. Podatak iz Smičiklasa⁵⁶ donekle se slaže s njime, jer bi iznosila 133 for. Međutim Eubel⁵⁷ donosi taksu u visini 33 1/3 for. Kako nemamo uvida u originalni tekst, ne možemo znati tko ima pravo, iako nam se čini da bi svota koju donose Hoberg i Smičiklas bila prevelika. Između g. 1351. i 1401. Hoberg ne donosi nijedan podatak, ali poznato je iz Eubela⁵⁸ da je biskupu Nikoli (1386) bio produljen termin plaćanja takse. Biskup Stjepan de Firmo, koji se 1401. obvezao, nije platio određenu svotu i njegov nasljednik morao se (1406) obvezati i za njega.⁵⁹ Dalje obaveze slažu se s novopostavljenim biskupima.

Prvi senjski biskup koji se g. 1333. obvezao na plaćanje takse bio je Ivan. Njega je papa Ivan XXII postavio za biskupa protiv volje senjskog kaptola.⁶⁰ Visina takse iznosila je 50 for. i ona je kroz obrađeni period ostala ista.⁶¹ Iz Eubela znamo da se Ivan Scharzenberger morao obligirati za sebe i svog prethodnika Henrika. Obaveze se uglavnom slažu s nastupima senjskih biskupa.

Nedaleko od Senja, moguće gdje je danas lokalitet »Abatovo«, bila je opatija sv. Jurja de Lissa ili de Lissario,⁶² koju je srušio Lenković prigodom gradnje tvrđave Nehaj (1550). Taj je samostan bio još u vrijeme pape Ivana XXII taksiran s 33 for.⁶³ U Knjigama obligacija⁶⁴ on se spominje samo dva puta: g. 1351. i 1356. najnižom taksom.

Među sufraganima splitske biskupije Hoberg ubraja i »hrvatskog biskupa«, kojega sjedište ubicira s Hrbava ili mjestom Hrvace. Ne bih mogao znati na koje Hrvace on misli. Hoberg je iz Knjiga obligacija donio dva

⁵³ Hoberg, n. dj., str. 87; Nikola II (1410), Ljudevit (1425) i Božo (1436).

⁵⁴ Bianchi Carlo Federico, *Zara cristiana*, I, Zadar 1877, str. 341; Hoberg, n. dj., str. 165; obaveze su bile u godinama: 1367, 1391, 1421, 1443. i 1451.

⁵⁵ Farlati, IV, str. 96; Hoberg, n. dj., str. 42.

⁵⁶ CD VIII, str. 443; donosi podatak i o opatiji sv. Martina, ali bez visine takse.

⁵⁷ Eubel, n. dj., I, str. 208.

⁵⁸ N. dj., I, str. 208, bilj. 4.

⁵⁹ N. dj., I, str. 208, bilj. 5.

⁶⁰ Farlati, IV, str. 188.

⁶¹ Hoberg, n. dj., str. 110—111; CD VIII, str. 443. donosi istu visinu takse kao i Hoberg.

⁶² J. Frančišković, *Gdje je bila opatija sv. Jurja? u »Bogoslovnoj smotri«*, Zagreb 1927, str. 489—492; I. Ostojić, n. dj., str. 137; CD VIII, str. 443. donosi taj samostan i to taksom od 33 for; Hoberg, n. dj. str. 197.

⁶³ CD VIII, str. 444.

⁶⁴ Hoberg, n. dj., str. 197.

podatka, i to iz g. 1352, kad je zbog siromaštva bio oslobođen od plaćanja, i iz g. 1425, kad se obvezao na najnižu svotu.⁶⁵

U svom popisu biskupa Eubel⁶⁶ donosi »hrvatske biskupe« Jakova (1352), Henrika de Wylstein⁶⁷ (1372), Bernarda (1391) nastanjenog u Pizi, Gualterija (poslije 1391 g.), koji se može poistovetiti s istoimenim biskupom u albanskoj Kroji, te poslije njega Antonija de Urbe.⁶⁸ God. 1476. Knjige obligacija spominju Nikolu de Monte kao biskupa »cro(y)acensis«. U XVI st. Eubel navodi niz titularnih biskupa koji su nosili naziv »episcopus croacensis«.⁶⁹

Smičiklas⁷⁰ navodi među taksiranim crkvama u Hrvatskoj za vrijeme pape Ivana XXII i biskupa »croacensis, alias croatensis« ne donoseći taksu, kojom je bio obuhvaćen.

Rješavajući taj problem M. Šufflay⁷¹ je najprije postavio mogućnost da je u XIV st. postojala na papinskom dvoru tradicija o nekoć postojećem hrv. biskupu, pa bi crkv. dostojanstvenici pod tim naslovom bili samo titularni biskupi. Takvo je mišljenje nepravilno, jer se titularni biskupi nisu obvezivali na plaćanje nikakvih taksa. Proučavanjem albanskih dokumenata Šufflay⁷² je kasnije promijenio mišljenje. On je tvrdio da su zbog pisarske greške svi ti biskupi koji se u aktima provisionis ili Knjigama obligacija nazivlju »croacensis« bili u stvari prelati albanske biskupije Kroje.

Iz samih podataka što ih daju Knjige obligacija ne može se znati, kao što se vidi iz iznijetih originala, da li je »episcopus croacensis« bio sufragan Splita, niti gdje mu je bilo sjedište. Kako nema nikakvih drugih dokumenata koji bi bliže označivali provincijsku pripadnost i teritorijal-

⁶⁵ H. Hoberg, n. dj., str. 44; CD VIII, str. 443.

Dobrotom Ivana Jurića dobio sam iz Rima mikrofilm tih dvaju podataka nadajući se da će u tekstu biti označena provincijska pripadnost tih dvaju biskupa. Kako se ipak radi za nas o važnom problemu donosim tekst u originalu:

OBLIG. et SOL., vol. 22, 129:

Dicta die (1352. 25. junii) dominus Jacobus episcopus croacensis fuit a prestatione communis servitii propter paupertatem liberatus.

OBLIG. et SOLUT., vol. 60, 143:

Die mercurii quinta mensis novembris (1425. 28. novembris). Reuerendus in Christo pater dominus frater Antonius Venturæ de Urbe electum Croacensem personaliter obtulit Camere apostolice et Collegio dominorum cardinalium pro suo communi servitio debito florenis trigintatres auri de Camera et unum tertium ad quos dicta ecclesia taxatur. Et quinque minuta servitia consueta. Quorum medietatem infra octo menses proxime venturos et reliquam medietatem infra octo menses exeunte immediate sequentes soluere promisit, obligavit, submisit, renuntiavit et juravit etc. Et dominus A(ngelus) locumtenens tulit sententias in scriptis. Actum Rome apud sanctos apostolos in thesauria apostolica presentibus domino Paulo de Sulmona et Nicolao de Valla clericis cancellarie apostolice et me C. de Lombardis notario.

⁶⁶ Eubel, n. dj., I, str. 216; II, str. 156; III, str. 198.

⁶⁷ U Magyar Nemzeti Muzeumban nalazi se gotički pečat tog biskupa koji datira oko 1370–1400. Na pečatu je napisano: »S. Fratris Henrici de W... stein Epi(scopi) Croacen(sis)«. Na ovaj nas je podatak upozorila dr M. Gross na čemu joj i ovdje zahvaljujem.

⁶⁸ L. Waddingus, *Annales Minorum*, X t. (1418–1436), str. 105. U novije vrijeme P. Sella i G. Vale na temelju manuskripta Giovania Avollia iz 1476. poistovećuju »hrvatsku« biskupiju s krbavskom. Takvo rješenje ne stoji, jer redosljed krbavskih biskupa ne dozvoljava među njima uvrštenje nekih »hrvatskih« biskupa. Vidi: P. Sella-Giuseppe Vale, *Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV, Venetiae — Histriae — Dalmatiae*, Rim 1947, VIII; Eubel, n. dj. I, str. 208; II, str. 156.

⁶⁹ Eubel, n. dj., III, str. 198.

⁷⁰ CD VIII, str. 443.

⁷¹ M. Šufflay, *Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien*, Vj. Hrv. zemalj. arhiva, XVII, Zagreb 1915, str. 23. bilj. 1.

⁷² L. Thalloczy, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, II, Vindobonae 1918, str. 253, bilj. 4.

no područje tih biskupija, to pitanje možemo ostaviti otvoreno dok se problem ne pokuša riješiti daljim proučavanjem i novim dokumentima. Za Sufflayevo mišljenje dotle govori činjenica da se ti »hrv. biskupi« mogu vremenski uvrstiti među biskupima Kroje.⁷³

Zadarski su nadbiskupi prvi od naših crkv. dostojanstvenika bili podvrgnuti plaćanju taksa. To je bilo u vezi s ranim papinskim rezerviranjem postavljanja zadarskih prelata. Zbog prepirki prigodom izbora Gusionija došlo je g. 1287. do priziva na papu, koji je oduzeo zadarskom kaptolu pravo izbora i unaprijed ga sebi rezervirao.⁷⁴ Treći od pape postavljeni nadbiskup Jakov⁷⁵ obvezao se na taksu od 250 for. Od g. 1310. taksa je iznosila 400 for. i ona je ostala ista kroz period što ga obrađujemo. To je ujedno najveća pristojba na teritoriju Dalmacije i Hrvatske. Davanje obaveza uglavnom se slaže s postavljanjem biskupa.

Jedna od najstarijih naših benediktinskih opatija sv. Krševana u Zadru dosta je kasno počela plaćati takse. Pape su nastojali da preuzmu tu opatiju, ali su se tome protivili građani Zadra, koji su se smatrali njenim zaštitnicima.⁷⁶ Zbog toga je došlo do nemira kada je u ime pape biskup Raba Leon tražio da mu opat u ime takse dade za sebe i svoj samostan 400 for. Spor je došao do kralja Ljudevita Anžuvinca, komu su se tužili opat i Zadrani, ali je kraljeva smrt omela njegovu intervenciju kod pape. Kako je taj spor završio ne znamo, nu već 24. IV 1391. u Knjigama obligacija spominje se opat toga samostana taksom od 300 for.⁷⁷ Ta se opatija samo još jednom spominje i to g. 1420. istom taksom (300 for.).

Rogovska opatija sv. Ivana Evangeliste u Biogradu, a poslije njenog rušenja 1125. sv. Kuzme i Damjana u Tkonu na Pašmanu, imala je osim kraljevske »slobode« i crkvenu »samostalnost«. Ona je zavisila neposredno o papinskoj stolici. Zbog toga su se novoimenovani opati tog samostana, koje je postavljao papa, morali veoma rano obvezati na takse.

Papinski komornik kardinal Imbert⁷⁸ odgodio je g. 1347. opatu Mihovilu rok plaćanja takse prigodom njegova imenovanja zbog opravdanih »gravamina«. Te su naime godine Mlečani do temelja razorili samostan na Tkonu zbog njegova pristajanja uz kralja Ljudevita u ratu (1345—1346) s Venecijom.⁷⁹ Zbog toga Mihovil nije mogao ni misliti na plaćanje takse. Prema tome znači da je opatija bila prije taksirana nego što to donosi Hoberg,⁸⁰ koji počinje nabrojanjem taksa g. 1349. u visini od 33 1/3 for.

Iz izdanih se izvora razabire da je opat s. Kuzme i Damjana Petar g. 1366.⁸¹ poslao monaha Garsolu da preda 165 dukata na mjenjačnicu u Veneciju za Benedikta, člana tog samostana, koji se nalazio u Avinjonu. Tu je svotu morao Benedikt isplatiti komori za imenovanje opata Petra

⁷³ Isp. Eubel, n. dj. I., str. 216.

⁷⁴ Bianchi, n. dj., str. 17.

⁷⁵ Hoberg, n. dj., str. 63; tu se jednako radi o proanžuvinskoj politici Bonifacija VIII, kao i kod Splita i Sibenika, vidi: Vj. Klaić n. dj. I., str. 275.

⁷⁶ Farlati, V, str. 612.

⁷⁷ Hoberg, n. dj., str. 182.

⁷⁸ CD XI, str. 260—261.

⁷⁹ Rački F., Iztraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih, Rad JAZU XXVI, str. 164; M. Klarić, Važnost benediktinaca za hrv. narod u prošlosti i sadašnjosti, 1938—9, str. 177.

⁸⁰ Hoberg, n. dj., str. 184. Obaveze su davane u ovim godinama: 1349, 1362, 1364, 1412, 1421, 1434, i 1450.

⁸¹ CD XIII, str. 530—531.

i za njegova prethodnika Andriju. Benediktu je u Avinjonu pomagao svećenik Jakov Obradov, koji je zato dobio od opata osam dukata⁸². Ti su opatovi ljudi isplatili komori preko posrednika Petra iz Trsta određenu svotu i time riješili opata crkv. kazne. Naime, komornik Arnald⁸³ izdao je 16. VII 1369. potvrdu da je dobio od njih za papinsku komoru, kojoj je pripadala polovica takse, 50 for. za Petra i njegove prethodnike Andriju i Jurja. Za »serv. minuta« platili su opatovi ljudi 11 zl. for., 15 solida i 14 denara i obola avinjonskog novca. Dan kasnije (17. VII) isti su platili kardinalskoj komori 60 for., 17 solida i 4 avinjonskih denara, dok su za kardinalske »serv. minuta« platili 1 zl. for. i 13 denara.⁸⁴ Iz tog primjera može se vidjeti kako je bilo dosta otežano izvršenje isplate tim više što je sigurno bilo vezano uz spekulacije kod mjenjačnica u Veneciji, a i u Avinjonu.

Rapska biskupija prvi se put spominje u Knjigama obligacija g. 1313. svotom od 25 for.⁸⁵ Po toj se taksi vidi da je mensa episcopalis rapskog biskupa bila dosta malena. To je g. 1329. priznao papinski legat Bertrand rapskom biskupu Grguru III, naglasivši da mu godišnji prihodi ne iznose 100 for.⁸⁶ Zato mu je on dao dvije seoske kapelice: sv. Mihajla u Banjolu i sv. Eufemiju, kojih su godišnji prihodi iznosili oko 16 for. Na taj način, kao i dobivenim pravom skupljanja desetine, što je biskupu Grizogonu dao kralj Ljudevit g. 1371,⁸⁷ popravljeno je stanje biskupskih prihoda i time je on postao podložan najnižoj taksi, koja se redovno javlja od g. 1363.⁸⁸

Opatija sv. Petra u Supetarskoj drazi na Rabu dobila je komendatorski režim u XIV st.⁸⁹ Njezin se komendator g. 1362. obvezao na 50 for. takse. Ta se opatija javlja ponovo u Knjigama obligacije 1368. istom svotom, dok je g. 1393. i 1401. pristojba iznosila 100 for. Poslije (1436. i 1443) svota je ponovo bila 50 for.

Od g. 1354. opati sv. Stjepana u Barbatu obvezali su se na plaćanje 40 for. takse.⁹⁰ Marin de Monopolo, kojeg je Inocent VI (1352—1362) postavio opatom tog samostana,⁹¹ platio je 1362. istu svotu, a jednako i komendatori u g. 1402. i 1444. Tim je podacima utvrđena sigurnost opstanaka tog samostana protiv mišljenja I. Ostojića,⁹² koji ga ubraja među vjerojatne opatije na Rabu.

H. Hoberg⁹³ donosi podatak o nekom samostanu sv. Spasa (S. Salvator in Petra) stavljajući ga u rapsku biskupiju. Prema tom podatku taj je samostan 8. VI 1405. bio oslobođen od takse zbog siromaštva. O toj opatiji nema nigdje spomena.

⁸² CD XIII, str. 587—588.

⁸³ CD XIII, str. 543—544.

⁸⁴ CD XIII, str. 544—545.

⁸⁵ Hoberg, n. dj., str. 12.

⁸⁶ Farlati, V str. 246.

⁸⁷ Vl. Brusić, Otok Rab, Zagreb 1924, str. 82.

⁸⁸ Hoberg, n. dj., str. 12. Iz podatka Knjige obligacija biskupovanja Grizogona de Dominis otpočelo je 1363, a ne 1364.

⁸⁹ Theiner, n. dj., I, str. 172, 195. i 238; Hoberg, n. dj., str. 304.

⁹⁰ Hoberg, n. dj., str. 324.

⁹¹ Theiner, n. dj., I, str. 243—244.

⁹² I. Ostojić, n. dj., str. 178—179.

⁹³ Hoberg, n. dj., str. 303.

U vrijeme za koje Farlati⁹⁴ ne zna imena krčkih biskupa Knjige obligacija⁹⁵ spominju dva datuma (1359. i 1389) u kojima su se biskupi Krka obvezali na plaćanje 100 for. Ta se taksa ponovo pojavljuje g. 1421, kada se u istoj godini protiv pravila spominje dva puta krčka biskupija (14. V i 19. XI). Istu su svotu obećali platiti i biskupi Anđeo (1436) i Frano (1444).

Opat poznate opatije sv. Lucije u Baščanskoj drazi morao se prvi obvezati 1371. prigodom svojeg imenovanja na isplatu 50 for. Ta je taksa ostala uvijek ista i podatke s tekstom donosi Vj. Štefanić u svojoj odličnoj radnji o benediktinskim samostanima na Krku.⁹⁶ Isti je pisac iznio i podatke o taksiranju novopostavljenih opata samostana sv. Marije na Košljunu,⁹⁷ koja je iznosila 50 for. Međutim on nije donio dva podatka, koje donosi Hoberg,⁹⁸ i to za g. 1436. i 1444.

Osorski biskupi prigodom svog imenovanja plaćali su od 1342. taksu u visini 50 for.⁹⁹ Eubel¹⁰⁰ spominje kako je Mihalj Zadranin platio polovicu obećane svote 23. VI 1368., a drugu polovicu 27. III 1369.

Obaveze dubrovačkih crkv. dostojanstvenika uvedene su kad je papa rezervirao sebi postavljanje nadbiskupa Dubrovnik. Bartol, kojega je papa g. 1312. postavio za dubrovačkog nadbiskupa, prvi se spominje u Knjigama obligacija (1312).¹⁰¹ Njegovi nasljednici bili su postavljani od papa, ali je konačno Ivan XXII g. 1342. sebi rezervirao tu nadbiskupiju.¹⁰²

Visina takse, koja je, kroz ovaj obrađeni period, ostala uvijek ista, iznosila je 200 for. Čini se, prema Farlatiju,¹⁰³ da prva dva nadbiskupa Bartol i Benedikt nisu platili određenu svotu, jer se ne spominju u Knjigama računa, dok je Petar, njihov nasljednik, isplatio 100 for. za svoje imenovanje. Obligacije koje donosi Hoberg idu uporedo s godinama imenovanja, kako ih donosi Farlati,¹⁰⁴ jedino što se ne spominje godina 1385, kad je bio imenovan Mafiolo Lampugnani. Taj podatak Hoberg nije donio, jer između 1378—1385. g. jest lakuna u Knjigama obligacija.¹⁰⁵ Međutim Eubel¹⁰⁶ navodi kako je Urban VI (1378—1389) 14. IV 1386. produljio Mafiolu termin plaćanja. Mafiolo, a ni njegov nasljednik nisu u potpunosti isplaćivali obaveznu svotu, jer je Nikola de Hortis 1393. bio primoran obećati da će osim za sebe platiti i za svoje prethodnike Mafiola 100 for., a za Andriju 40 for.¹⁰⁷ Da li je sam Nikola nešto platio, ne znamo, ali njegov nasljednik Nikola de Sacchis 1402. obvezao se ne samo za sebe, već i za Mafiola, Andriju i Nikolu.¹⁰⁸ Fiorentinac Ivan Dominici nije se 1408. obvezao na plaćanje takse, jer je u toj godini bio dva puta imenovan crkv. dostojanstvenikom: dubrovačkim nadbiskupom i kardinalom. Njegovi nasljednici Antun de Reate (1409) i Jakov de Riccianato (1440) obvezali su se na istu svotu (200 for.).

⁹⁴ Farlati, V, str. 303.

⁹⁵ Hoberg, n. dj., str. 130.

⁹⁶ Vj. Štefanić, n. dj., str. 31, bilj. 114. i str. 32, bilj. 115.

⁹⁷ N. dj., str. 25. sl.

⁹⁸ Hoberg, n. dj., str. 229.

⁹⁹ N. dj., str. 3.

¹⁰⁰ Eubel n. dj., I, str. 67, bilj. 5.

¹⁰¹ Hoberg, n. dj. str. 99; Farlati, VI, str. 123.

¹⁰² Farlati, VI, str. 125.

¹⁰³ N. dj., VI, str. 124.

¹⁰⁴ N. dj., VI, str. 123. sl.

¹⁰⁵ Hoberg, n. dj., str. 411, bilj. 9.

¹⁰⁶ Eubel, n. dj., I, str. 411, bilj. 10.

¹⁰⁷ Farlati, VII, str. 146; Nikola je platio na račun svojih obaveza 40 for.

¹⁰⁸ Eubel, n. dj. I, str. 411 bilj. 12.

Opatija sv. Marija na Mljetu, koja je u XIII st. posjedovala cijeli otok, pala je u drugoj polovici XIV. st. pod komendu.¹⁰⁹ Postavljanjem opata i komendatora pape su uveli od g. 1354. obaveze kod imenovanja u visini od 80 for.¹¹⁰ nekako u vrijeme kada dolazi do ugovora između opata i mljetačke univerzije (1345). Moglo bi se pretpostaviti da je mogućnost uvađanja takse prisilila opate na prelaz na novčanu rentu.

Benediktinski samostan sv. Mihovila u Paklenici na otoku Šipanu pao je u XV st. pod komendu. Još 13. IV 1388. papinski komornik Marin zapovjedio je dubrovačkom nadbiskupu, neka ispita i javi godišnji prihod samostana.¹¹¹ Izvještaj dubrovačkog nadbiskupa nije nam poznat, ali čini se da je godišnji prihod samostana bio tada jedva 100 for., jer se on spominje samo jednom u Knjigama obligacija (1423) taksom od 20 (!) for.¹¹²

Dubrovačka opatija sv. Marije na Lokrumu dva puta se spominje (1368 i 1432) u Knjigama obligacija¹¹³ obavezom od 100 for. Ta je taksa bila najveća među dubrovačkim opatijama.

Korčulansko-stonska biskupija, osnovana od Bonifacija VIII g. 1296. kao plod njegove politike prema Šubićima, saveznicima Anžuvina, bila je dosta kasno taksirana. G. 1369. njezin biskup Ivan bio je oslobođen od plaćanja takse zbog toga što rimska kurija nije još znala visinu prihoda te biskupije,¹¹⁴ a ne zato što je Ivan bio siromašni franjevac, kako misli Farlati.¹¹⁵ Tek se g. 1392. biskup Nikola morao obavezati na najnižu taksu, a jednako 1427. Andrija Michaeli. Ta je svota povećana Ivanu de Rubinis (1447) na 80 for. Njegov je nasljednik (1454) morao platiti taksu od 50 for.

Avinjonski je dvor znao da su kotorski biskupi u XIV st. bili dosta siromašni.¹¹⁶ Zbog toga je Sergij g. 1328. dobio besplatno »litteras promotionis«, jer mu godišnji prihod nije prelazio 100 for.¹¹⁷ Jednako su zbog siromaštva bili oslobođeni njegovi nasljednici sve do g. 1410, kad se Antun de Bitonto obvezao na najmanju svotu, a to su jednako činili i njegovi nasljednici.

Benediktinska opatija sv. Jurja na istoimenom otočiću pred Perastom, spominje se od g. 1353. u Knjigama obligacija nekako u vrijeme kad su pape počeli postavljati opate.¹¹⁸ Budući da je ta opatija bila dosta bogata, dolazilo je do borbe za komendu i čestog izmjenjivanja komendatora.¹¹⁹ Visina takse izmjenjivala se (35 ili 66 2/3 for.) po svoj prilici iz fiskalnih razloga.¹²⁰

¹⁰⁹ M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo 1957, str. 76; I. Ostojić, n. dj., str. 84–85.

¹¹⁰ Hoberg, n. dj., str. 245. Obaveze su davane u ovim godinama: 1354, 1311, 1412, 1421 i 1454.; Dragan Roller, *Agrarno proizvodni odnosi na području dubrovačke republike od XIII do XV stoljeća*, JAZU, Zagreb 1955, str. 169–170.

¹¹¹ Theiner, n. dj., I, str. 342.

¹¹² Hoberg, n. dj., str. 382.

¹¹³ N. dj., str. 243.

¹¹⁴ Hoberg, n. dj., str. 114.

¹¹⁵ Farlati, VI, str. 333.

¹¹⁶ Jiriček Konstantin, *Istorija Srba* (u red. Jovana Radonića), III, str. 94.

¹¹⁷ Hoberg, n. dj., str. 33.

¹¹⁸ Theiner, n. dj., I, str. 214.

¹¹⁹ I. Ostojić, n. dj., str. 89.

¹²⁰ Hoberg, n. dj., str. 196–197. Takse su davane u ovim godinama: 1353 (35 for.), 1354 (66 2/3 for.) 1368 (66 2/3 for.), 1372 (35 for.), 1375 (35 for.), 1398 (66 for.), 1410 (35 for.), 1410 (66 for.), 1438 (35 for.).

Budvanski je biskup bio g. 1347. oslobođen zbog siromaštva od plaćanja taksa.¹²¹ Hoberg ne donosi podatak o taksiranju Ivana Blaža, a ipak je prema Farlatiju¹²² poznato da je on 1432. obećao platiti 86 for. Jednako Farlati prema podacima iz Knjiga obligacija donosi biskupe Ivana Rubinu ili de Paulis (1446) i Jakova (1447), koje Hoberg izostavlja. Hoberg donosi samo g. 1433, kad je Ivan de Sillanego bio taksiran najnižom svotom.

G. 1434. Eubel¹²³ postavlja na budvansku stolicu Stjepana Radosovića. U buli provisionis, koju donosi L. Wading,¹²⁴ Stjepan se poslije smrti nekog Petra imenuje biskupom »Capirinis seu Biduanensis et Visocensis«. Farlati,¹²⁵ spominjući tog Stjepana prema Knjigama obligacija, tvrdi da taj biskup nije imao sjedište u Budvi, jer se teritorij budvanske biskupije nije nikada prostirao preko Bosne. H. Hoberg¹²⁶ međutim donosi na posebnom mjestu podatak o nekom Tomi biskupu »Srebrenicensis et Vissictonensis«, koji je 1440. bio oslobođen zbog siromaštva od plaćanja takse.

Postojanje te biskupije poznato je D. Mandiću¹²⁷ i prema njemu njen teritorij protezao se od Zvornika i Srebrenice cijelom srednjom Bosnom do Jajca i Bugojna. Za Draganovića¹²⁸ to je »čudni« biskup, nastao kao rezultat težnja za samostalnošću bosanskih franjevac. Sigurno je ta težnja stvorila taj naziv koji se spajao titulom »biduanensis« (što bi moglo biti i »bistuanensis«), već kod gore spomenutog Stjepana Radoševića. Toma što se g. 1440. spominje u Knjizi obligacija isti je onaj Toma za kojeg Farlati¹²⁹ misli da je pravoslavni biskup. Naime, neki biskup Toma pokušao je g. 1440/41. proširiti svoju vlast na štetu trogirke i splitske nadbiskupije. Zato je nastojao pridobiti župnika Brštanova Jakova poslavši mu »litteram patentem«. Toma je i kasnije pisao Jakovu »in sermone et alphabetico Illiriacho seu sclavonico« s pečatom u kojemu se nazivao biskupom »de Srebreniza e de Vissochi e in parte dell' arcivescovado di Spalatro (!) governadore . . .« On je zabranio Jakovu i njegovim župljanima odlazak u Trogir bez njegove dozvole. Svakako tu se radi o Tomi iz Knjiga obligacija, koji se pojavio u splitskoj Zagori.¹³⁰ Dalje proučavanje moći će još više razjasniti problem srebreničke biskupije i tog biskupa

¹²¹ Hoberg, n. dj., str. 20; Farlati VII, str. 214.

¹²² Farlati, VII str. 215. sl.

¹²³ Eubel, n. dj., II, str. 106.

¹²⁴ Waddingus, n. dj., X, str. 263. i 616—617.

¹²⁵ Farlati, VII, str. 216.

¹²⁶ Hoberg, n. dj., str. 114. Tekst u originalu glasi:

OBLIG. et SOLUT. vol 64, 319'

Die VI februarii (1440. 6. II). Reuerendus pater dominus Thomas electus ecclesie Srebreni(censis et Vissictonensis simul unite personaliter obtulit Camere et collegio pro su communi servicio florenorum auri de camera trigintatres et unum tertium alterius florenum uel ad id plus uel minus secundum quod reperietur per informationem de partibus. Quorum communis (et minorum) serviciorum medietatem infra sex menses et aliam medietatem infra alios sex menses immediate sequentes (soluere promisit).

Kardinala je bilo prisutno II prigodom predavanja bule imenovanja.

¹²⁷ D. Mandić, n. dj., str. 9.

¹²⁸ Draganović Katolička crkva u sredovječnoj Bosni, u »Napretkovo povijesti hrv. zemalja Bosne i Hercegovine«, I, Sarajevo, 1942, str. 759.

¹²⁹ Farlati, IV, str. 408.

¹³⁰ Zanimljivo je da se neki Toma »ep. srebrenicensis« spominje g. 1408. kao komendator opatije sv. Marije u Topuskom. Vidi: I. Tkalčić, Cistercitski samostan u Topuskom, VHAD-NS, II, 1896/7., str. 128. i 129.

koji je vršio biskupsku vlast negdje u Bosni služeći se hrvatskim jezikom i pismom.

God. 1345. bio je postavljen za biskupa Trebinjsko-mrkanske biskupije Ivan de Mobili, cistercita, koji je, čini se, većinom stanovao u Avinjonu.¹³¹ On je bio g. 1347. oslobođen od takse zbog siromaštva. Međutim 1391. Jakov Norvegius morao se obvezati najnižom taksom za sebe i svog prethodnika Ivana. Kako između te dvojice nije bio ni jedan biskup, očito se radi o spekulaciji komore. Ovdje je interesantno spomenuti da se tom prigodom u vatikanskim dokumentima prvi put spajaju časti »Mercanensis et tribuanensis«, što u bulama dolazi tek 1436. g. Dalje obaveze kretale su se prema popisu biskupa kako ih donosi B. Pandžić.¹³²

Među dubrovačkim sufraganima H. Hoberg¹³³ ubraja biskupe »Cunaviensis sive Cognaviensis«, kojih područje stavlja u Konavljе. Već je Šufly¹³⁴ utvrdio da je ta biskupija bila u Albaniji na zapadnoj strani rijeke Mat, pa prema tome ne spada među dubrovačke sufragane.

H. Hoberg¹³⁵ donosi kako se g. 1423. »ep. Rossensis in Slavonia« obvezao na plaćanje 66 2/3 for. Tu biskupiju ubicira latinskim imenom Arsus. Na drugom mjestu¹³⁶ »ep. Ressonensis« (Risan) prema njemu je g. 1436. primio najnižu obavezu. Povodeći se za Eubelom¹³⁷ H. Hoberg misli da se tu radi o dvjema biskupijama. To je neispravno, jer se tu radi o jednoj biskupiji u Risanu, koju je rimska kurija nazivala dvama imenima.¹³⁸

Uvođenje taksa u Barskoj nadbiskupiji bilo je vezano neposrednim papinskim rezerviranjem te biskupije. Papa je 1307. postavio za nadbiskupa Bara Andriju,¹³⁹ koji se godinu dana kasnije obvezao na plaćanje 80 for. takse. Ta je taksa ostala uvijek ista, i ona se davala u godinama novopostavljenih biskupa. Hoberg nije zbog lakuna u Knjigama obligacija donio podatke o Stjepanu (1361—1363) i Antunu (1383—1391). Ipak Stjepana spominje njegov nasljednik Ivan, koji je g. 1362. preuzeo isplatu njegovih neisplaćenih obaveza.¹⁴⁰ Međutim ni Ivan nije odgovorio obavezama i komora se morala g. 1391. nagoditi s Bonifacijem da bi dobila nešto od novca što su joj dugovali nadbiskupi Bara. Naime Bonifacije je obećao da će isplatiti za sebe 50 for., a za Ivana i Stjepana 40 for. On je zbilja g. 1393. isplatio Komori tu svotu.¹⁴¹

Jedan sat sjeverozapadno od Bara¹⁴² na poluotoku Ratac (Rtac) bila je u starini opatija sv. Mihovila, a od kraja XIII st. sv. Marije. Ta se opatija bila obogatila darovnicom kraljice Jelene, žene Uroša I, drugih

¹³¹ B. Pandžić, n. dj., str. 85.

¹³² N. dj., str. 889; Hoberg n. dj., str. 123.

¹³³ Hoberg, n. dj., str. 45; Eubel, n. dj., I, str. 218, II, str. 141.

¹³⁴ M. Šufly, Die Kirchengestände im vortürkischen Albanien, Vj. Hrv. zemalj. arhiva, XVII Zagreb 1915, str. 1.

¹³⁵ Hoberg, n. dj., str. 102.

¹³⁶ N. dj., str. 101.

¹³⁷ Eubel, n. dj., I, str. 419, 422—423; II, str. 223.

¹³⁸ Farlati, VI, str. 411; Arsus — Roso — Rhosus nalazi se u Ciliciji dok se u Knjigama obligacija naglašava »in Slavonia«, što se odnosi na naše krajeve.

¹³⁹ Farlati VIII, str. 60. sl. donosi podatke iz Knjiga obligacija; Hoberg, n. dj., str. 9.

¹⁴⁰ Farlati, VIII, str. 78.

¹⁴¹ N. dj. VIII, str. 82.

¹⁴² K. Jiriček, n. dj. III, str. 92.

velikaša, kao i hodočasnika.¹⁴³ Međutim uslijed presizanja svjetovnjaka njezini su prihodi s vremenom postajali slabiji.

Klement V. uzeo je g. 1311. tu opatiju »u zaštitu« i stoga su kroz XIV st. pape postavljali njene opate.¹⁴⁴ U Knjigama obligacija ta je opatija prvi put upisana g. 1391. najnižom taksom, kad je papa postavio Bucija, cistercitu, za opata tog samostana.¹⁴⁵ To postavljanje opata, a i uvođenje takse, rješava još neriješeno pitanje početka komende tog samostana.¹⁴⁶ God. 1421. papa je zbacio Bucija, a postavio komendatorom kardinala Jordana, koji se zato iste godine (8. I) obvezao na plaćanje najniže svote.¹⁴⁷ Da bi papa osigurao kardinalu godišnji prihod od 100 for., preporučio je barskim kanonicima i kaptolu,¹⁴⁸ kao i viceopatu Teodoru Reseniću,¹⁴⁹ da kardinalu šalju svake godine 100 for. U Knjigama obligacija spominje se ta opatija samo još g. 1442, ali taksom od 66 2/3 for.¹⁵⁰

Spor oko izbora ulcinjskog biskupa g. 1331. riješio je papa Ivan XXII postavivši za biskupa Tomu, koji je bio oslobođen od plaćanja takse.¹⁵¹ I njegovi nasljednici bili su od nje oslobođeni, jer ulcinjski biskup nije imao više od 100 for. godišnjeg prihoda.¹⁵² Tek od g. 1406. biskupi su Ulcinja bili taksirani najnižom svotom, i njihove su obaveze išle uporedo novopostavljenim biskupima.¹⁵³

Na rijeci Bojani bio je samostan sv. Nikole (de Boiana), koji se javlja i pod imenom »s. Nicolai de Drino«.¹⁵⁴ Hoberg griješi kad misli da se tu radi o dvama samostanima.¹⁵⁵ God. 1346. bio je opat tog samostana Petar oslobođen od takse zbog siromaštva. Dosta kasnije opati Ambrozije Pantaleonis (1423) i Natalis de Licio (1451) bili su taksirani najnižom svotom.

Kada su poslije smrti skadarskog biskupa Petra (1346) kanonici te crkve izabrali za biskupa Marka, papa Klement VI (1342—1352) pridržao je sebi pravo izbora i postavio istog Marka za biskupa Skadra.¹⁵⁶ S tom rezervacijom pojavljuju se (od 1346) skadarski biskupi u Knjigama obligacija,¹⁵⁷ ali oslobođeni od takse zbog siromaštva. Da bi popravio slabo ekonomsko stanje skadarskog biskupa, papa je,¹⁵⁸ na molbu gore spomenutog Marka, dao skadarskoj biskupiji prihode crkve sv. Sergija i polovicu prihoda barskih crkava sv. Abrahama i Stjepana, kojih su prihodi prema skupljanju decima iznosili 10 zl. for. Te će prihode skadarski biskup zadržati dok mu se ne vrate beneficija koja su pripadala skadarskoj crkvi. Tek g. 1401. biskup Krsto obvezao se na 33 (!) for., i to ne samo za sebe

¹⁴³ K. Jiriček, n. dj., str. 92; Đurde Bošković — Vojislav Korač, Ratac, u »Stari-naru« (SAN) N. Š. knj. VII—VIII, Beograd 1958, str. 71. sl.; I. Ostojić, n. dj., str. 90.

¹⁴⁴ Theiner, n. dj., I, str. 255; Farlati, VIII, str. 71.

¹⁴⁵ Farlati, VIII, str. 82.

¹⁴⁶ Dj. Bošković — V. Korač, n. dj., str. 74, bilj. 69; I. Ostojić, n. dj., str. 90.

¹⁴⁷ Koberg, n. dj., str. 259.

¹⁴⁸ Theiner, n. dj., I, str. 358.

¹⁴⁹ N. dj., str. 358—359.

¹⁵⁰ Hoberg, n. dj., str. 259.

¹⁵¹ Farlati, VII, str. 252—253.

¹⁵² N. dj., VII, str. 255. U parnici za vrijeme biskupa Nikole, kojeg su kanonici izabrali za Inocenta VI i Marina Tryphona iznosi se kako ulcinjska crkva nema prihoda više od 100 zl. for. Zbog toga ta crkva nije bila rezervirana od papa.

¹⁵³ Hoberg, n. dj., str. 47; Farlati, VII, str. 255. sl.

¹⁵⁴ Hoberg, n. dj., str. 284. i 285.

¹⁵⁵ K. Jiriček, n. dj., III, str. 92; I. Ostojić, n. dj., str. 91; Farlati, VII, str. 249—250.

¹⁵⁶ Farlati, VII, str. 309.

¹⁵⁷ Hoberg, n. dj., str. 108; Farlati, VII, str. 310. sl.

¹⁵⁸ Theiner, n. dj., str. 218—219.

već i za svoje prethodnike Henrika (1390) i Andruina (1398).¹⁵⁹ Prema tome morali su se Henrik i Andruin obvezati na plaćanje takse, iako ih H. Hoberg ne donosi. U razdoblju od 1390—1400. ima samo jedna kratka lakuna u Knjigama obligacija (1390: od 26. IX—7. X), koja bi mogla ući u obzir.¹⁶⁰ Moglo bi se pretpostaviti da se tu radi o spekulaciji komore. I u god. 1401. nije nešto u redu, jer se iste godine (23. XII) netko ponovo obvezao na najnižu taksu. Prema Eubelu¹⁶¹ tog se dana Meliorinus obvezao za sebe i svoje prethodnike Henrika i Andruina. Meliorinus nije izvršio svoju obavezu i 1403. Progran Pintzenagano morao se obvezati ne samo u svoje ime, već i za Meliorana, Andruina i Henrika.¹⁶² Progran je platio g. 1405. komori samo 12 for. na račun taksa i zato se novoizabrani Ivan (1407) obvezao ne samo za sebe (30 for.), već i za sve gore spomenute.¹⁶³ Novi podatak je tek iz 1452. s najnižom taksom.

I. Ostojić¹⁶⁴ ubraja među neizravno utvrđenim samostanima opatiju Sergija i Baha na rijeci Bojani, iako je Urban V (1362—1370) g. 1370. sebi rezervirao postavljanje opata tog samostana.¹⁶⁵ U Knjigama obligacija ta se opatija spominje dosta često najnižom taksom.¹⁶⁶ Time je izravno utvrđena sigurnost opstanka tog samostana.

U Knjigama obligacija¹⁶⁷ skopljanski se biskup spominje samo g. 1352, i to dva puta (16. IV i 17. VII), a i tada je zbog siromaštva bio oslobođen od plaćanja takse.

Istarske biskupije, koje su bile pod Akvilejskom patrijaršijom, taksirane su oko g. 1329. Tako se biskup Kopra (Iustinopolis) Hugo obvezao g. 1328. na taksu od 100 for. Ta je taksa ostala ista i davanje obaveza išlo je uporedo imenovanjem biskupa.¹⁶⁸

God. 1331. papa Ivan XXII postavio je za biskupa Novigrada (Aemona, Emona, Civitas Nova) Božu de Bonafidu. Kao plod te rezervacije došlo su novčane obaveze pri imenovanju. Sam Božo je bio »zbog siromaštva« oslobođen, ali njegovi nasljednici bili su od g. 1359. taksirani s 100 for.¹⁶⁹ Iz Eubela¹⁷⁰ znamo da se Toma (1409) morao obvezati i za svog prethodnika Ivana (iz 1363). Papa Eugen IV (1431—1447) bio je odredio g. 1433, da se Novigradska biskupija sjedini s biskupijom u Poreču. Zbog toga se Angel, porečki biskup, obvezao g. 1436. platiti 100 for. i sjedinjenje je izvršeno g. 1448. Međutim gradeški patrijarha Dominik davao je prihode novigradskog biskupa u komendu. God. 1451. prešli su ti prihodi »mensi« novoosnovanog venecijanskog patrijarhata.¹⁷¹

Porečki biskup Ivan Gottoli de Sordellis obvezao se (1329) svotom od 100 for. prigodom svog imenovanja,¹⁷² iako sama crkva nije još bila

¹⁵⁹ Eubel n. dj., I, str. 440, bilj. 7.

¹⁶⁰ Hoberg, n. dj., str. XVI.

¹⁶¹ Eubel, n. dj., I, str. 440, bilj. 8.

¹⁶² Farlati, VII, str. 311. sl; Eubel, n. dj., I, str. 440, bilj. 9.

¹⁶³ Eubel, n. dj., I, str. 440, bilj. 10.

¹⁶⁴ I. Ostojić, n. dj., str. 96.

¹⁶⁵ Theiner, n. dj., I, str. 266—267.

¹⁶⁶ Hoberg, n. dj., str. 321. Obaveze su bile u godinama: 1405, 1425, 1440, 1442, 1452. i 1453.

¹⁶⁷ Hoberg, n. dj., str. 108.

¹⁶⁸ N. dj., str. 64—65.

¹⁶⁹ N. dj., str. 51.

¹⁷⁰ Eubel, n. dj., I, str. 74, bilj. 8.

¹⁷¹ N. dj., II, str. 81, bilj. 1.

¹⁷² Hoberg, n. dj., str. 93. Obaveze su dane još u g. 1433. i 1440.

službeno taksirana. Zbog toga je g. 1367. Gibert Zorzo oslobođen od obli-gacije. Od 1426. novoimenovani biskupi davali su obavezu od 80 for.

Pulski su se biskupi od g. 1329. obvezivali na taksu od 150 for. Nji-hovo nabranje u Knjigama obligacija prekida se od Benedikta (1353) do Blaža (1410). Ostali se podaci slažu imenovanjem biskupa.¹⁷³

U Knjigama obligacija spominju se u Puli tri opatije. Prva je sv. Marija de Caneto ili Maria Formosa. Njeni upravljači morali su pristati na plaćanje najniže takse prigodom imenovanja.¹⁷⁴ Stari benediktinski samostan sv. Mihalja na brdu morao je računati s izbornom taksom još od g. 1343, kada je papa Klement VI postavio za opata Gvalterija.¹⁷⁵ Doduše Gvalterije je bio oslobođen zbog siromaštva od plaćanja, ali od 1362. opati ili komendatori obvezivali su se pri postavljanju s 33 1/3 for. takse.¹⁷⁶ Još se spominje i samostan sv. Marije de Monasterio (1448) naj-nižom svotom.¹⁷⁷

O taksama Lavantinskih biskupa u št. Andražu u Labudskoj dolini pisao je A. Lang.¹⁷⁸ Prema njemu H. Hoberg¹⁷⁹ donosi dva podatka: za g. 1358. i 1363, kad su obaveze iznosile 60 for. Ista svota bila je i 1391 g.

Samostani na području Slovenije, koji su bili obuhvaćeni izbornim taksama, bili su sv. Juraj u Arnolsteinu (Podklošter) u Ziljskoj dolini¹⁸⁰ i sv. Gala u Možnici (Mocio). Prvi je bio taksiran s 68 for.,¹⁸¹ a drugi 300 for.¹⁸²

Beogradski je biskup g. 1331. bio oslobođen »zbog siromaštva« od takse, dok je 1410. obaveza iznosila 50 for., ali se poslije ustalila na 33 1/3 for.¹⁸³

Uvođenje takse bosanskim biskupima bilo je u vrijeme (1317) bisku-povanja Petra¹⁸⁴ za kojeg je papa Ivan XXII 1331. sebi rezervirao postav-ljanje crkv. dostojanstvenika na tu stolicu.¹⁸⁵ Stoga je papa Benedikt XII (1334—1342) poništio g. 1336. kaptolski izbor Lovre Lorandova postavivši ga sam za bosanskog biskupa. Unapred su pape postavljali biskupe, koji su se prigodom imenovanja obvezivali na taksu u visini od 200 for. Ona je kroz cijeli period na koji se osvrćemo ostala jednaka i godine njenog davanja slažu se uglavnom kronologijom bosanskih biskupa.¹⁸⁶

¹⁷³ N. dj., str. 96; Eubel, n. dj., I, str. 404; II, str. 217.

¹⁷⁴ Hoberg, n. dj., str. 227; obaveze su davane u ovim godinama: 1346, 1386, 1393. i 1449.

¹⁷⁵ Theiner, n. dj., I, str. 207.

¹⁷⁶ Hoberg, n. dj., str. 281; Obaveze su davane u ovim godinama: 1362, 1373, 1387, 1405, 1409, 1433. i 1447.

¹⁷⁷ Hoberg, n. dj., str. 246.

¹⁷⁸ A. Lang, Acta Salzburgo-Aquilejensia, I, Graz 1903—1906. Sadrži obligacije u raz-doblju od 1316—1378 g.; Kovačić, Zgodovina lav. škofije 1227, str. 155. sl.

¹⁷⁹ Hoberg, n. dj., str. 67.

¹⁸⁰ J. Jeraj, Crkvena zgodovina, Maribor 1935., str. 136.

¹⁸¹ Hoberg, n. dj., str. 196. Obligacije su davane u ovim godinama: 1330, 1351. i 1386.

¹⁸² Hoberg, n. dj., str. 195. Obligacije su davane u ovim godinama: 1329, 1349, 1366, 1390, 1403, 1409, 1427, 1431. i 1447.

¹⁸³ Hoberg, n. dj., str. 83. Takse su davane u ovim godinama: 1419, 1420. i 1432.

¹⁸⁴ CD VIII, str. 443.

¹⁸⁵ M. Gašić, Brevi conspectus historicus dioecesium bosniensis-diacovensis et sir-miensis, Osijek 1944, str. 15.

¹⁸⁶ Hoberg, str. 23; Hoffer A., Bosanska biskupija do turskog gospodstva, u Spomen knjiga iz Bosne, Zagreb 1901, str. 98. Ipak Hoberg ne spominje g. 1388, kad je biskupom postao Ivan Mrnavić, zatim 1448. (Rafael Herceg), ni 1452 (Mihalj Told), vidi Eubel, n. dj. I, str. 142.

God. 1332. papa Ivan XXII rezervirao je pravo imenovanja srijemskog biskupa na zahtjev Karla Anžuvina.¹⁸⁷ Dvije godine kasnije pojavljuju se prelati te biskupije u Knjigama obligacija¹⁸⁸ taksom od 100 for., koja je kroz obrađivani period ostala ista. Prema Eubelu¹⁸⁹ poslije g. 1431. taksa je iznosila 133 1/3 for. Ta se njegova tvrdnja moguće odnosi na biskupe postavljene poslije 1451. g. tj. vremena koje ne obrađuje H. Hoberg. Date se obaveze slažu kronologijom srijemskih biskupa.

Prema ispravi kralja Emerika iz 1201. zagrebački je biskup imao 18 crkv. posjeda — nekako oko 23.000 hektara.¹⁹⁰ Osim toga desetina od svega osim goveda povećavala je godišnji prihod »mensae ep.« Zbog toga je izborna taksa zagrebačkih biskupa bila dosta veća od drugih naših biskupa. Ona je od 1304—1421. iznosila 400 for., a od 1420. 2000 for. izjednačivši se tako svojom metropolijom.¹⁹¹

Prvi se na izbornu taksu od 400 for. obvezao Augustin Kažotić koga je papa postavio za zagrebačkog biskupa. Poslije njega su pape redovno postavljali zagrebačke biskupe.¹⁹²

Prema tom podatku ne stoji, kako to donosi A. Ciampi,¹⁹³ da nije poznata određena visina takse Augustina Kažotića, niti se njena visina može tumačiti njegovom darežljivošću, već odredbom dobro obaviještene papinske komore. Augustin nije mogao isplatiti cijelu svotu i zato je upao u crkv. kaznu od koje je bio oslobođen, kad je (1305) isplatio 200 for. na račun takse.¹⁹⁴

Zbog tih taksa, kao i ostalih podavanja što su ih kolektori tražili i skupljali za papinski dvor, zagrebački su biskupi često bili prisiljeni na strože traženje desetine.¹⁹⁵ Takav postupak dovodio je do poznatih otpora i otvorenih pobuna.

Prema podacima iz Knjiga obligacija mišljenje J. Buturca¹⁹⁶ da je znameniti Pavao Horvat biskupovao do 1386. dobiva još jedan dokaz više, jer se te godine Ivan Šipoški obvezao na plaćanje takse. U istim knjigama¹⁹⁷ devedesetih godina XIV st. tri puta se spominje zagrebački biskup. Da li se tu radi o dvojici ili trojici novopostavljenih biskupa, ne možemo ništa stalnoga znati, jer nemamo uvid u originalni tekst.

Uzrok podizanja takse 1420. nije nam moguće upotpunosti protumačiti, a i prelazilo bi okvir ove radnje. Taj je problem veoma zanimljiv i dostojan studija. Svakako se uzrok može naći u povećanju imanja i teritorija same biskupije, ali i u većim potraživanjima što ih je početkom

¹⁸⁷ Farlati, VII, str. 551.

¹⁸⁸ Hoberg, n. d., str. 112; CD VIII, str. 443. donosi taksu u visini od 100 for.

¹⁸⁹ Eubel, n. dj., II, str. 238.

¹⁹⁰ Ljelja Dobronić, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201, Rad JAZU 283, Zagreb 1951, str. 315. sl.; M. Mirković, Ekonomska historija Jugoslavije, Zagreb 1958, str. 129. sl.

¹⁹¹ Hoberg, n. dj., str. 135.

¹⁹² Josip Buturac, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094—1944., u »Kulturno povjesni Zbornik zagrebačke nadbiskupije«, I, Zagreb 1944, str. 28. sl. Već je Urban IV imenovao 1263. protiv volje zagrebačkog kaptola biskupa Timoteja; Tkalčić, Povjesni spomenici sl. kr. grada Zagreba, I, Zagreb 1889, str. CXIII.

¹⁹³ Alfred Ciampi, Blaženi Augustin Kažotić, dominikanac, zagrebački zatim lučerski biskup (oko 1250—1323), prev. Frano Kovačević, Split—Trogir 1959, str. 42.

¹⁹⁴ A. Ciampi, n. dj., str. 42.

¹⁹⁵ I. Tkalčić, n. dj., str. 8. sl.; Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953, str. 729.

¹⁹⁶ J. Buturac, n. dj., str. 37; Hoberg, n. dj., str. 135.

¹⁹⁷ Hoberg, n. dj., str. 135. donosi obligacije u g. 1394, 1396. i 1397. J. Buturac međutim u tom razdoblju spominje samo dva biskupa Ivana III de Gara (1395—?) i Eberharda de Alben (1397—1406). Vidi J. Buturac, n. dj., str. 38.

XV st. tražila kurija.¹⁹⁸ Tako se zna¹⁹⁹ da je g. 1407. papa Grgur XII (1406—1415) zbog slabljenja komore u vrijeme velike shizme imenovao Henrika de Piscinu i Antuna de Gualdo kolektorima, taksatorima, pobiračima novca i ponovnim odmjernivačima među ostalim u Slavoniji, Dalmaciji, Hrvatskoj, Dubrovniku i Baru. Njima su morali svi od patrijarha do prosjačkih redova prikazati prihode, kako bi ih oni ponovo taksirali, te brižno i brzo javili komori. Moglo bi se pretpostaviti da je djelovanjem tih kolektora znatno povišena taksa zagrebačkom biskupu. No zato treba novih izvora i dubljeg proučavanja.

U Knjigama obligacija zajedno se spominju samostani sv. Margarite de Garab (kaločka nadbiskupija) i de Bella (Bijela kod Daruvara), zagrebačke biskupije.²⁰⁰ Opati tih sjedinjenih opatija obvezali su se prigodom imenovanja g. 1390. svotom od 100 for., dok je 1422. obaveza iznosila 50 for., iako ti samostani nisu još bili službeno taksirani.

Cistercitska opatija sv. Marije u Topuskom, koja je imala u svom cvatu ogromne posjede,²⁰¹ u XV st. pala je u komendu. Ona se u Knjigama obligacija spominje u vrijeme svojeg pada,²⁰² kad se komendatori obvezuju na 100 for. takse.

Promotrivši gore iznijete takse možemo uočiti samo neke osobitosti. U potpunosti nije nam to moguće učiniti, jer se naši podaci odnose na pokrajine koje su bile u različitim ekonomskim i političkim prilikama.

Sve naše biskupije bile su uglavnom obuhvaćene taksama »com. serv.« u periodu od pontifikata Bonifacija VIII do Ivana XXII, kada ustvari i jest klasično razdoblje obilaska papinskih taksatora. Tek neke manje biskupije nisu bile tada procijenjene (makarska, skadarska i porečka biskupija). Samom procjenom i određivanjem taksa nije redovno odmah usljeđivalo obvezivanje, jer je to zavisilo o ekonomskom stanju crkv. benficija. Često je biskupima koji su se prvi obvezivali znala biti smanjena taksa ili su čak od nje bili oslobođeni.

Uvođenje taksa opatima pokazuje veću vremensku raznolikost nego kod biskupa. Na temelju već poznatih podataka T. Smičiklase, bile su u vrijeme Ivana XXII procijenjene samo neke naše opatije (sv. Juraj kod Senja, sv. Marija i sv. Stjepan u spl. nadbiskupiji i sv. Marija u Topuskom), ali je i kod njih dosta kasnije došlo do samog plaćanja. Prema Hobergovim podacima najprije se ostvaruje plaćanje taksa kod slovenskih opatija i onih oko Pule (30-tih i 40-tih godina XIV st.). Druga skupina bila je taksirana oko 60-tih godina, a ostale 90-tih god. XIV st. i početkom XV st.

Najniže su takse bile na području današnje Crne Gore, a zatim Dalmacije, u kojoj se nešto odvaja zadarska nadbiskupija s opatijom sv. Krše-

¹⁹⁸ U to vrijeme došlo je do znatnog povećanja i kod drugih biskupija u svijetu. Tako je trevirska biskupija od g. 1420. plaćala 10.000 for. mjesto 7000., a margutinska od iste godine 10000 mjesto 5000 for. Vidi Hoberg, n. dj., str. 374.

¹⁹⁹ Theiner, Vet. Mon. ungarica II, str. 177—178.

²⁰⁰ Hoberg, n. dj., str. 217; J. Butorac, Popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334, u »Kulturno povjesni Zbornik zagrebačke nadbiskupije«, I, Zagreb 1944, str. 421; Dj. Szabo, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920, str. 112.

²⁰¹ I. Tkalčić, Cistercitski samostan u Topuskom, Zagreb 1897, str. 111. sl.

²⁰² Hoberg, n. dj., str. 264. Obaveze su davane u ovim godinama: 1425, 1447. i 1451; ta se opatija spominje i u Liber Taxarum svotom od 300 for., isp. CD VIII, str. 444.

vana. Istarske biskupije pokazuju izvjesnu ravnotežu, dok u Sloveniji samostan sv. Gala odskaače s 300 for. takse. U Slavoniji zagrebačka biskupija odaje bogatstvo njenih feudalnih dobara. Zbog boljeg pregleda prilažemo slijedeće tabele:

I. tabela

400 for.	Zagreb (od 1420. 2000 for.), Zadar
200 for.	Dubrovnik, Split, bosanski biskup (Đakovo)
150 for.	Pula, Šibenik
100 for.	Novigrad, Kopar, sirmijska biskupija, Krk, Skradin, Knin
133 1/3 for.	Krbava
80 for.	Bar, Poreč
74 for.	Trogir
60 for.	Lavantinski biskup, Duvno (66 2/3 for.), Nin (66 2/3 for.)
50 for.	Osor, Senj
33 1/3 for.	Ston, Budva, Srebrenica, trebinjsko-mrkanski b., Risan, Kotor, Beograd, Ulcinj, Skadar, Rab, Hvar, »hrvatski biskup«

II. tabela

300 for.	Sv. Gal u Možnici, Sv. Krševan u Zadru
100 for.	Sv. Marija na Lokrumu, Sv. Margarita de Garab i Bela, Sv. Marija u Topuskom
80 for.	Sv. Marija na Mljetu
68 for.	Sv. Juraj u Arnolsteinu (Podklošter)
66 2/3 for.	Sv. Juraj pred Perastom (35 i 66 for.)
50 for.	Sv. Lucija u Baški, Sv. Petar u Drazi (Rab), Sv. Marija na Košljunu, Sv. Ivan u Trogiru, Sv. Nikola u Šibenskoj luci
40 for.	Sv. Stjepan na Barbatu (Rab)
33 1/3 for.	Sv. Mihovil na Brdu kod Pule, Sv. Marija »in Monasterio« (Pula), Sv. Marija de Caneto u Puli, Sv. Marija Ratačka, Sv. Nikola na Bojani, Sv. Sergij i Bah na Bojani, Sv. Nikola na Visu, Sv. Kuzma i Damjan na Tkonu, Sv. Stjepan u Splitu, Sv. Ambrozije u Ninu, Sv. Juraj kod Senja
20 for.	Sv. Mihovil na Paklenici

Takse naših biskupa i opata u uporedbi s velikim i bogatim prelatima kod ostalih evropskih naroda (najviše su biskupske takse iznosile 12000—5000 for., a opatske 8000—4000 for.) bile su dosta malene. U tome se odvaja jedino zagrebački biskup od g. 1420, kad se izjednačio u taksi sa svojim metropolitom ili na pr. akvilejskim patrijarhom.

Uzrok takvih relativno niskih podavanja ležao je u razmjerno dosta manjim crkv. imanjima i u slabom stanju biskupskih i opatijskih dobara. Pojava da svjetovjaci posizu za crkv. imanjima u XIV st. bila je i kod nas kao i u ostaloj Evropi. Ipak se može naslutiti, da i tako relativno niska taksa ne bi još značila maleni prihod naših crkv. dostojanstvenika. Činjenica da je npr. godišnja plaća spl. potestata iznosila 1000 libara mletačkih malih²⁰³ pokazuje, da je prihod spl. nadbiskupa od 600 zl. for. godišnje bio doličan. Daljim upoređivanjem moći će se tačnije odrediti ekonomsko stanje pojedinih crkv. dostojanstvenika kod nas. Ipak treba naglasiti da su ti prihodi bili nestalni, jer su zavisili od prirodnih uvjeta, ali i raznih socijalnih faktora. Zbog toga su naši crkv. dostojanstvenici nastojali izbjeći plaćanju nepoželjnih taksa, kako se može tek djelomično upoznati iz iznijetog materijala.

Da bi ostvarili te prihode, a i mogli davati i ostala podavanja što je od njih tražila rimska kurija, biskupi su bili prisiljeni striktnije tražiti obaveze od svojih podanika, a iste i povećavati. To je dovodilo do poznatih pobuna i nemira.

Iznijete takse moći će dobro doći ekonomistima u proučavanju ekonomske snage crkve kod nas kao važnog faktora u ekonomici naših gradova i pokrajina u XIV i u prvoj polovici XV st., ali na njih će morati računati i historičar u proučavanju brojnih socijalnih pokreta u tom razdoblju.

Zusammenfassung

DIE GEBÜHREN »SERVITIUM COMMUNE« BEI UNS IM LAUFE DES XIV UND UM DIE MITTE DES XV JAHRHUNDERTS

Unter den zahlreichen Gebühren, die von der päpstlichen Kurie im Laufe des XIV Jahrhunderts eingeführt wurden, waren auch jene, welche die kirchlichen Würdenträger anlässlich ihrer Ernennung zu entrichten hatten, das sogenannte »servitium commune«. Dazu waren die neuernannten Bischöfe und Äbte verpflichtet. Die Gebühr betrug ein Drittel der Einkünfte von den Benefizien eines Jahres. Diese Summe wurde so eingeteilt, dass eine Hälfte der päpstlichen, die andere aber der Kardinalkammer zugutekam. Die päpstlichen Emissare besuchten einzelne Bistümer und Abteien und stellten dabei, in Gulden ausgedrückt, die Höhe des Jahreseinkommens einzelner kirchlichen Würdenträger fest. Alle Bischöfe und manche Äbte auf dem jugoslawischen Gebiet waren durch die Entrichtung der Gebühren erfasst worden, und zwar vom Pontifikat Bonifazius des VIII (1294—1303) bis Johannes dem XXII (1314—1334). Laut Angaben H. Hobergs, auf Grund deren die Abhandlung zusammengefasst ist, wird die Entrichtung von Verpflichtungen zuerst bei den slowenischen

²⁰³ G. Novak, Povijest Splita, Split 1957, str. 321. sl. Tako je spl. knez Nikola Seč primio g. 1359. za prvu godinu svoga kneževanja 423 dukata, dok je 1360. do kolovoza dobio 366 dukata i 16 groša. Ili je na pr. g. 1372. godišnja plaća zapovjednika gradske straže u Splitu iznosila 15 dukata u zlatu. Vidi M. Brandt, Wyclifova hereza i socijalni pokreti u Splitu krajem XIV st., Zagreb 1955, str. 208.

Abteien, sowie bei denen um Pola durchgeführt. Die niedrigsten Gebühren sind im montenegrinischen Bereich zu verzeichnen (33 Gulden), dann in Dalmatien (74—200 Gulden), wo sich das Erzbistum von Zadar einigermaßen abhebt (400 Gulden). Die Bischöfe Istriens zahlten 80—150 Gulden, während in Slowenien der Abt von S. Gallus mit 300 Gulden besonders auffällt. In Slavonien zahlte am meisten der Zagreber Bischof, zeitweise bis 2000 Gulden. Obwohl sich die Ernennungsgebühren unserer Bischöfe und Äbte unvergleichlich niedriger beliefen, als das bei den reichen kirchlichen Würdenträgern im Westen der Fall war, so ist jedoch auch bei uns die Wirtschaftslage der Bischöfe auf einer gebührender Höhe gewesen. Über diese wirtschaftlichen Einsichten hinaus, ermöglichen die diesbezüglichen Register Korrekturen in der Chronologie unserer Bischöfe.